

אוניברסיטת בר אילן

התנסות סימולטיבית של מתכשרים להוראה לשם קידום
מיומנויות חברתיות-רגשיות,
והבדלים בין סדנאות מקוונות ופנים אל פנים

ראשית הומינר

עבודה זו מוגשת כחלק מהדרישות לשם קבלת תואר מוסמך
בבית הספר לחינוך של אוניברסיטת בר-אילן

תשפ"א

רמת גן

תקציר

במוקד המחקר הנוכחי עמדה בחינת השימוש בסדנת הסימולציה כחלק מתהליך ההכשרה של פרחי הוראה, והשפעתן של הסדנאות על פיתוח המיומנויות החברתיות-רגשיות (Social Emotional Competencies) שלהם. נוסף על כך נבדקו במחקר ההבדלים בין סדנאות סימולציה מקוונת לסדנאות פנים אל פנים. השימוש בסדנאות סימולציה מקוונת הינו חדש והתפתח באופן מואץ עקב התפרצות מגפת הקורונה והמעבר ללמידה מרחוק. לכן עלתה החשיבות של בדיקת יעילותן של סדנאות אלו בהשוואה לסדנאות פנים אל פנים.

המיומנויות הנדרשות מהמורה להצלחתו בתפקידו הינן רבות, ומורכבות מתחומים שונים, כמו ידע בתחום הדעת ומיומנויות פדגוגיות (Liakopoulou, 2011). חשובות במיוחד הן היכולות החברתיות-רגשיות (Katz et al., 2020). מורים נדרשים לפיתוח יכולות אלו על מנת להתמודד עם אתגרים רבים שנדרשים להם במסגרת העבודה, כגון לחץ (Koptelov et al., 2018), התמודדות עם מצבי קונפליקט מורכבים (Lasater, 2016), עומס רגשי שעלול להוביל לשחיקה (Puertas Molero et al., 2019). יתר על כן, מורים בעלי מיומנויות חברתיות גבוהות מהווים מודל משמעותי בתחום זה עבור תלמידיהם (Liakopoulou, 2011).

בד בבד, ישנה הסכמה בין חוקרים בתחום החינוך כי בתהליך ההכשרה של מורים צריך לאפשר להם הזדמנויות לפיתוח מיומנויות חברתיות-רגשיות (Schonert-Reichl, 2017; Poulou, 2018; Murano et al., 2019; Palomera et al., 2017) וכי יכולות חברתיות-רגשיות עשויות לקדם את יכולות ניהול הכיתה וההוראה ואת איכות האינטראקציות בין המורים לתלמידים (Blewitt, 2020). בפועל, בתהליכי הכשרתם ופיתוחם המקצועי של מורים, חסרות תוכניות הכשרה שיתייחסו לכישורים החברתיים והרגשיים הנדרשים מהמורים (Social Emotional Learning - SEL), וההכשרה ממוקדת בעיקר במיומנויות פדגוגיות (המר בונדרו, 2014).

הגדרת יכולות ה SEL משתנה לפי מודלים שונים שכוללים מיומנויות חברתיות שונות. במחקר הנוכחי נבחרו מיומנויות מרכזיות במודלים השונים, והוא התמקד באשכול המיומנויות הבאות: מודעות עצמית רגשית וויסות עצמי, אמפתיה, הקשבה פעילה והתמודדות עם מצבי קונפליקט.

אחד האמצעים המסורתיים החשובים להכשרת פרחי הוראה הוא העבודה המעשית - התנסות של סטודנטים בשטח, בבית הספר, במהלך לימודיהם (Badiee & Kaufman, 2015; Kidd & Murray, 2020). מטרתה של התנסות זו לאפשר לפרחי ההוראה להשתמש בפועל בכלים שרכשו בלימודיהם האקדמיים ולפתח מיומנויות הוראה (Chizhik & Chizhik, 2018; Huong et al., 2020). הכשרה באמצעות סימולציה, שבה עוסק המחקר הנוכחי, ממוקדת במיומנויות הדרושות למורים, בפרט בתחום החברתי-רגשי, שהפרקטיקום בשטח אינו מאפשר התנסות בהן, או מאפשר זאת רק באופן מוגבל. סימולציה מציגה מודל קונקרטי ומדויק שבאמצעותו ניתנת הדמיה לתרחישים מהחיים האמיתיים (Sauvé et al., 2007). לסימולציה יש יתרונות רבים שהופכים אותה לכלי יעיל ללמידה ולתרגול. היא מייצרת עבור הלומדים סביבה בטוחה לתרגול אותנטי והתנסות בקבלת החלטות ובמצבים מורכבים (Dalinger et al., 2020; Faria, 2001; Garris et al., 2002; Salas et al., 2009; Wolfe, 1994).

לפיכך סימולציות יכולות להיות כלי שמתאים לתוכניות ההכשרה, כדי לאפשר למתכשרים להוראה להתנסות במגוון המיומנויות הנדרשות להם (Badiee & Kaufman, 2015; Thompson et al., 2019). במהלך סדנת סימולציה המתנסה משתתף באירוע קונפליקטאלי מבוים מול שחקן, בחוויה הקרובה ככל שניתן למציאות. לאחר ביצוע הסימולציה, נעשה תחקיר על מהלך הסימולציה, אותו מוביל מנחה הקבוצה, ותוצאותיו מסייעות ללומדים המשתתפים בסימולציה בהכללת הנלמד מעבר למסגרת הסימולציה עצמה (Cheng et al., 2014; Crookall, 2010; Fanning & Gaba, 2007; Neill & Wotton, 2011; Salas et al., 2009). לאחר קבלת המשוב לגבי תפקודם, עורכים הלומדים רפלקציה לגבי הנעשה בסימולציה, והם בוחנים יתרונות וחסרונות של תגובותיהם ואת המניעים להתנהגותם (Dalinger et al., 1994; Penfold, 2009; Wolfe, 2020; Kiili, 2007; Lovelace et al., 2016). במחקרים קודמים נמצא כי לסימולציות מקוונות יש השפעה חיובית על התפתחותם המקצועית של סטודנטים להוראה והן מסייעות בגישור בין התאוריה לפרקטיקה במהלך לימודי ההוראה (McGarr, 2020; Angelini & Muñiz, 2021). בשל מגפת הקורונה העולמית שהחלה בראשית 2020, נאלצו מוסדות להשכלה גבוהה להעביר את רוב תוכניות הלימוד ללמידה מקוונת, על מנת למנוע את ההתפשטות של הנגיף ולשמור על בריאות הסגל והסטודנטים (Hodges et al., 2020). גם הסימולציות במרכז הלי"ב, שבו נערך המחקר הנוכחי, הועברו לפורמט מקוון, ואחת ממטרות המחקר המוצע הייתה לבחון את התרומה של השימוש בהתנסויות סימולטיביות מרחוק להצלחה של הכשרת הסטודנטים. ההבדל בין שתי ההתנסויות (פנים אל פנים או בפורמט מקוון) היה אך ורק במדיום שבו ההתנסות התקיימה, כאשר כל שאר מרכיבי הסדנא נשארו זהים.

שאלות המחקר היו אלה: האם ההתנסות הסימולטיבית משפרת את היכולות החברתיות-רגשיות של הסטודנטים, לפי ארבעה סוגי יכולות שנבדקו, והאם קיימים הבדלים בין התנסות פנים אל פנים להתנסות בפורמט מקוון.

המחקר נערך בשיטה משולבת, כמותנית ואיכותנית, שמאפשרת בחינה מעמיקה יותר של שאלות המחקר ומספקת כמה זוויות ראייה, המשלימות זו את זו (Huynh et al., 2019). במחקר השתתפו 203 סטודנטים שלמדו בתוכנית ללימודי תעודת הוראה במוסד אוניברסיטאי גדול ומוכר במרכז הארץ (בקורס "המורה כמחנך"). מבין הסטודנטים שענו על השאלון הדמוגרפי 135 היו נשים (87%), ו-20 גברים. גיל הסטודנטים היה בממוצע 27.64 (סטטיית תקן: 8.24). 87 סטודנטים (62.1%) למדו לתואר ראשון (B.A.), 16 (11.4%) היו במהלך לימודיהם לתואר שני והשאר למדו במסגרות שונות. 95 (67.4%) היו ללא ותק בהוראה, 20 (14.2%) בעלי שנת ניסיון, 21 (14.9%) בעלי 2-3 שנות ניסיון ו-5 (3.5%) בעלי ניסיון של יותר מ-4 שנים. 117 (83%) סטודנטים היו מהמגזר היהודי ו-24 (17%) מהמגזר הערבי.

מערך המחקר כלל כאמור איסוף נתונים כמותני ואיכותני. בערוץ הכמותני הועברה סוללת שאלונים למדידת יכולות חברתיות-רגשיות, שכללה ארבעה שאלונים שהותאמו למחקר הנוכחי: שאלון מודעות עצמית (Salovey et al., 1995), שאלון אמפתיה רב ממדית (Davis, 1983), שאלון הקשבה פעילה (Kourmoussi et al., 2017) ושאלון התמודדות עם מצבי קונפליקט (Peacock & Wong, 1990). שאלוני המחקר הועברו בשלושה מועדים: בתחילת הקורס (תואם לשיעור מספר 4, לאחר תום תקופת האפשרות לשינוי מערכת הלימודים); באמצע הקורס (שיעור מספר 10) ובסופו (שיעור 13). שיעור המענה לשלושת העברות היה 75%. בערוץ האיכותני הועבר שאלון רפלקטיבי קצר לכל הסטודנטים כיממה לאחר ההשתתפות בסדנה, וענו עליו 202 סטודנטים.

הסטודנטים חולקו לארבע קבוצות מרכזיות בנות השוואה, על בסיס רישומם לקורס ולסדנה. בכל סמסטר חולקו הסטודנטים לקבוצת ניסוי ולקבוצת ביקורת. תכני הלימוד בקורס, תוכן השאלונים ומועדי מילויים בכל סמסטר היו זהים למשתתפים בקבוצת הניסוי ובקבוצת הביקורת. ההבדל בין הקבוצות היה בכך, שהסטודנטים שנכללו בקבוצת הניסוי השתתפו בסדנת הסימולציות לפני שהם מילאו את השאלון השני בשיעור מספר 10, ואילו המשתתפים בקבוצת הביקורת השתתפו בסדנת הסימולציות רק לאחר שמילאו את השאלון השני (גם כן בשיעור 10). כך שתי הקבוצות השתתפו בסדנאות כאשר אחת הקבוצות שימשה קבוצת ביקורת במועד הזמן שנדרש.

ממצאי ניתוח הנתונים הכמותניים הראו כי מסוגלותם של הסטודנטים להתמודד עם הקונפליקט עלתה לאחר הסדנה באופן מובהק. אולם לא נמצא לאחר הסדנה שיפור במדדי האמפתיה, ההקשבה הפעילה והמודעות העצמית. ממצאים אלה התקבלו הן בסדנאות המקוונות והן בסדנאות שהתקיימו פנים אל פנים.

אף שממצאי המחקר הכמותני עלתה תרומה חלקית בלבד של ההשתתפות בסימולציה, על פי ממצאי המחקר האיכותני עלה כי הסדנה גרמה למשתתפים לפתח מיומנויות של אמפתיה ונתנה להם אפשרות "לשים את עצמם בנעליו" של אדם אחר וכך להזדהות עמו מבחינה רגשית. המשתתפים גם למדו על חשיבותה של מיומנות ההכלה והבנת מקומו של התלמיד, גם אם לעיתים נראה בזמן הקונפליקט שהוא עומד "בצידו השני של המתרס". מיומנויות נוספות שלהן תרמה הסדנה היו קיום תקשורת יעילה ושיח נכון, ובאופן ספציפי מיומנויות של הקשבה, שבאה לידי ביטוי בדברי הסטודנטים בשכיחות גבוהה. נוסף על כך, הסדנה הועילה לפיתוח תחושת המסוגלות העצמית של הסטודנטים לקראת כניסתם לתפקיד, והבנה כי הם בעלי מגוון של יכולות, ומסוגלים להתמודד עם עבודת ההוראה.

באשר להבדלים שבין סדנאות סימולציה מקוונות לסדנאות פנים אל פנים, מחקר זה הינו בין המחקרים הראשונים בתחום המתפתח של הבנת הבדלים שבין סדנאות אלה בנושאי החינוך. מתוצאותיו ניתן ללמוד כי גם סדנת סימולציה מקוונת מסייעת לסטודנטים בתהליכי ההכשרה שלהם. לסיכום, למחקר זה תרומה תיאורטית ויישומית. במישור התיאורטי ניתן ללמוד ממחקר זה על חשיבותה ותרומתה של ההתנסות הסימולטיבית בתחום של הכשרת מורים לעבודה בשדה. במישור המעשי ניתן ללמוד על תרומתה של הסימולציה – הן במתכונת של פנים אל פנים והן מקוונת - לשיפור המסוגלות העצמית של סטודנטים להוראה בהתמודדות עם קונפליקטים. כמו כן לשיפור מיומנויות חברתיות-רגשיות אחרות כמו אמפתיה, הקשבה ומודעות רגשית, כפי שניתן לראות מהדיווחים הרפלקטיביים של הסטודנטים.

במחקרים עתידיים מומלץ לבדוק האם תוצאות המחקר נשמרות או משתנות לאחר שהסטודנטים מתחילים את ההתנסות בשטח במהלך העבודה המעשית, והאם יש הבדלים בעניין זה בין ההשתתפות בסדנאות פנים אל פנים לבין השתתפות בסדנאות מקוונות. נוסף על כך, ניתן לבחון האם התנסות ממושכת יותר, שתכלול כמה מפגשים של סדנת הסימולציה - פנים אל פנים ובפורמט מקוון - תביא לשינוי משמעותי יותר ביכולות האמפתיה, ההקשבה הפעילה והמודעות העצמית של סטודנטים.